

HTP

NŐK A GÖRÖG FILOZÓFIÁBAN

Irta: Magyaryné-Techert Margit.

ÉRKEZETT: I. 29
SZÁM: 235

Közismert megállapítás, hogy a görög szellem a misztikus ázsiai szellemmel szembeállítva erősen intellektuális jellemvonásokat mutat. Ezt a tényt szokták úgy is kifejezni, hogy görög kultúra u.n. "férfias" kultúra, amelynek érdeklődése elsősorban a megismerés és nem az érzelmek világa felé fordult. Ennek következtében a görögségnek volt filozófiája, de nem volt mai értelemben vallásos élete.

Ennek a megállapításnak a második, negatív részét, a vallástörténészek ma már sok tekintetben revízió alá vették, de annyi ma is bizonyosnak látszik, hogy a görög vallásban a realitások tisztelete uralkodott és nem volt benne hely olyan nagyszerű érzelmek, mondjuk: nemes értelemben vett szenvedélyek számára, amelyek a keresztény gondolkörben szenteket és mártírokat adtak. F. Walter Ottonak, a frankfurti egyetemi tanárnak van egy nagyszerű könyve - Die Götter Griechenlands, - amely ~~három~~ évvel ezelőtt jelent meg és azóta a görög vallásra vonatkozó ismeretek terén forradalmat okozott.

Ebben a könyvben Otto igen érdekesen - és a mi jelenlegi gondolatmenetünk számára is használható módon - állítja szembe egymással a legfőbb görög férfi és női istent.

Szerinte Apollon, a férfi-istenek legnagyobbika, egyúttal a távolból való szemlélődésnek, a teoriának, valamint az ebből született tudománynak is az istene. Jellemzi őt, hogy az élet szennyétől, zajától mindig távol tud és akar maradni; jelzője: "der immerferne". A távolból hozzánk ragyogó napsugaraktól ővezve áll messze tőlünk, olyan messze, hogy sem ima, sem könyörgés nem hathat oda. Csak a lantja szól onnét vagy halálthozó nyilvesszője éri el az istentagadót.

Apollon egész ~~jellemzésével~~ jellemzésével Otto világosan azt a distanciát akarja kifejezni, amely a megismerő emberi értelemnek a megismerendő tárggyal szemben legjellemzőbb attitűdeje.

Milyen Pallas Athene, a legfőbb női isten? Nem anyától született, gyermeke, férje nincsen, mindig a férfiakkal tart és mégis a nőiesség képviselője abban a vonatkozásban, hogy ő a cselekvés istene. Neki az élet, a cselekvés mezeje nem "szennyes", a hőst a harcban ő segíti / Herakles / s nem a tudományokban, hanem az ügyességben / techné / van a főereje. Nem okos, hanem eszes, madara a sötétben is látó bagoly, vagy ahogy mindezt összegezve Otto mondja: "Ihr heller Geist ist keine reine Vernunft, sie vertritt eine Welt der Tat."

YAROS KOVACS
K/53011
TATA

kerinf

Ha a nő, vagy legalább is a görög asszony ilyen gyakorlati jellemvonásokkal rendelkezik, úgy előre is bizonyos, hogy ennek a géniusznak a teremtő ereje nem a filozófiában fog megnyilvánulni. Tényleg, nem is beszélhetünk a görögöknél női filozófusokról, de minden esetre beszélhetünk néhány érdekes női névről, illetőleg egyéniségről - a nevek történeti realitása nem mindig bizonyítható - amelyek vagy akik a görög filozófia történetében szerepeltek.

Három nagy gondolatkörben találkozunk nőkkel a görög filozófiában: a pythagoreizmusban, a platonizmusban / ideértve az újplatonizmust is/, valamint a cinikus iskolában.

Zellernek és általában a régebbi filozófia történeti-kutatásnak az volt a hibája, hogy a pythagoreizmust kissé elszigetelten: csak a filozófia, nem egyuttal a vallásosság kontinuitásában beállítva tárgyalta. Ma tudjuk, hogy a pythagoreizmus legalább olyan mértékben volt vallási és politikai állásfoglalás, mint filozófia. Ebbe a szövetségbe nők és férfiak egyaránt beléphettek. A hagyomány szerint - Diogenes Laertios jegyezte ezt fel - Aristoxenos, aki Aristoteles tanítványa volt s a Kr.e.VI. század második felében élt, meglátogatta a régebbi pythagoreus iskolának akkor még élő utolsó bölcselőit. Aristoxenos mondja Diogenes Laertiosnál, hogy Pythagoras erkölcsi tanainak legnagyobb részét egy Themistoklea nevű delphii papnőtől kapta.

A másik női név a pythagoreus hagyományban szintén Diogenes Laertiosnál található. "Pythagorasnak volt felesége is, akinek a neve Theano volt." Pár sorral lejjebb azt olvassuk, hogy Pythagoras anyját is Theanonak hívták. Ez a második Theano a Diogenes Laertios könyvében gyakran ad erkölcsi tanításokat más asszonyoknak. Pythagoras felesége viszonyít, az első Theano, egyesek szerint a krotoni Brontinos leánya, s eredetileg Pythagoras tanítványa volt.

Ettől az asszonytól született Pythagorasnak Damo nevű leánya, akire a filozófus a szövetség szabályait örökségül hagyta azzal a kikötéssel, hogy azokat be nem avatottnak soha oda ne adja vagy meg ne mutassa. E hagyatékkal kapcsolatban fennmaradt egy apokrif levél, amelyet állítólag egy tarentumi pythagoreus bölcs: Lysis intézett Hipparchoshoz. Ez a levél szintén Diogenes Laertiosnál található s ez olvasható benne: "Sokan mondják, hogy te, Hipparchos, mint filozófus / irodalmilag / is működöl, amit pedig Pythagoras nem tett és tanítványainak is megtiltott. Amikor ő leányának, Damonak, átadta megőrzés végett a feljegyzéseit, szigorúan meghagyta, hogy azokat senkinek oda ne adja, aki a hához / értsd: a szövetséghez / nem tartozik. És Damo, noha atyja iratáért sok pénzt kaphatott volna, ezt soha meg nem tette. Mert ő szegénységet és atyja kivánságát sokkal többre becsülte, mint az aranyat - ámbar csak nő volt."

Most több századot át kell ugranunk a pythagoreizmus történe-

tében, hogy azután ennek az iskolának késői, utolsó korszakában ismét olyan műre bukkanjunk, amely a mi szempontunkból érdekes adatokat tartalmaz. Ez a mű Philostratos életrajza thyanai Apolloniusról. E művel a szerző egy pythagoreus életrajzában akarta megmutatni, milyen volt a pythagoreus életideál.

Apollonius valószínűleg a Kr. u. I. században élt, s mint mágus, varázsló és theozófus beutazta a keleti országot. Amit tudunk róla, Philostratos regényéből tudjuk, amely nem kevesebb, mint másfél száz évvel későbbi. Philostratos maga bizonyíthatóan Septimius Severus uralkodása alatt / 193-211 / működött. Atyja előbb szofista, majd színműíró volt. Philostratos is a sophistai - mai terminológiában: ügyvédi - pályára készült és előbb Athénbe, majd Rómában ilyen irányú tanulmányokat folytatott. Nagy szerencséje volt abban, hogy Rómában bejutott a császár második feleségének, Julia Domnának híres irodalmi körébe. Az Apollonius-életrajz is a császárné kivánságára jött létre abból a célból, hogy elhomályosítsa a terjedő kereszténység szent könyveiben szereplő Jézus alakját és csodáit. Az életrajz mélyen vallásos hangulatú. A mű elkészültét Julia császárné már valószínűleg nem érte meg, mert különben bizonyos, hogy Philostratos, aki a császárnénak valószínű titkára volt s utazásaiban is állandóan elkísérte, neki dedikálta volna. De lássuk, mit ír könyve keletkezéséről és a császárnéről maga Philostratos. Mindjárt az első könyv 3. bekezdésében ez olvasható: "Élt Ninivében egy ember közepes bölcseséggel megáldva, akit Damisnak neveztek és aki Apollonius tanítványa volt. Vele járt, vele utazott és feljegyzett mindent. Ennek a Damisnak egy rokona hozta el az értékes feljegyzéseket Julia Domnának. Ez a fejedelmi asszony, akinek a környezetéhez én is tartoztam, - mert ő szerette és ápolta az irodalmat - megparancsolta nekem, hogy e feljegyzéseket dolgozzam át, mert a ninivebeli ember igazat írt, de amit írt, rosszul és stilus ^{nélkül} írta meg."

Még egy, a mi szempontunkból nem érdektelen adatot szeretnék ebből az életrajzból kiemelni. A csodatevő filozófus, Apollonius, utazásai közben eljut Babylonba is és a nagymultu városról való mondani-valóiba beleszövi a következő epizódot: "Babylont 12 mértföldnyi kerületében egy fal veszi körül, amelynek szélessége 100 láb / 33 m. /, magassága 150 láb / 50 m. /. Ezt a falat átvágja az Euphrates folyó, amely alatt alagut vezet s ez köti össze a folyó két partján lévő királyi palotákat. És azt mondják, hogy egy asszony - Medea - aki valamikor Babylonban uralkodott, igazta így le ezt a folyót, ahogy soha folyót még le nem igaztak. Miután ugyanis a folyó partján köveket, ércet, aszfaltot és még mindazt, amit építkezésnél használni szoktak, Medea királyné összegyűjtötte, a folyó vizét csatornákbax és medencékbe gyűjtötte és az ilyen módon szárazon maradt folyó-ágyat 2 öllel mályebbre ásatta,

ott egy üreges folyosót épített, amelyen át a palota két szemközti par-
ton épült részébe mintegy a föld alatt lehetett átmenni. Azután ezt a
folyosót a folyó-ágyával egyenlő magasságban befődte. Az alapköveket és
a folyosó oldalait aszfalt-anyaggal kötötték meg, mert ez a víz hatása
alatt megkövesedik és szilárdan tart. Azután a folyosó fölött vissza-
vezette az Euphratest és ezzel a folyosó kész volt."

Philosófatos Apollonius életrajzával a pythagoreizmus körét
elhagyjuk és Platon műveiben folytatjuk tovább vizsgálódásainkat. Érde-
kes módon: Őeuvrejének egyik legkimagaslóbb csuvsán, a lélek halhatat-
lanságáról, a szépség és a szerelem értelméről, lényegéről szóló esz-
mecserében Platon-Sokrates a felvetett problémák megoldását egy női
névhez, a Diotima nevéhez fűzi. Sokrates elmondja, mit tanított neki ezek-
ről a kérdésekről a mantineai idegen asszony / xené mantiniké/: Diotima.
Egyébként Diotimáról magáról nem sokat mond Platon és ezért a tudomá-
nyos kritika kétség vonja, hogy ez az asszony valaha is létezett. De a
bizonyítékok e kérdésnek nemcsak az igennel, hanem a nem-mel való meg-
válaszolására is hiányzanak. Ha az bizonyíték Diotima nem-létezése mel-
lett, hogy Platon nem sok konkrét adatot mond róla, úgy a férfi-szerep-
lőket is fiktíveknek kell tekinteni. Mit tud Platon Diotimáról? Hogy
papnő volt, hogy idegen volt, a hogy amikor az athéniakat pestis puszt-
ította, Diotima áldozatot mutatott be az isteneknek s azok tíz évvel
elhalasztották a csapást. Egyébként ilyen szavakkal beszél róla: "Oh
legbölcsebb, csodállak bölcseségedért és azért jöttem hozzád, hogy töl-
ted tanuljak." Mire Diotima szeliden csak ennyit felel: "De ne csodál-
kozzál!" Bizonyos, hogy adatok hiányában nincsen jogunk Diotimáról azt
állítani, hogy élt, de viszont annak is súlya van, hogy a mester egy fon-
tos filozófiai vita megoldását, eredményeit egy női névhez köti. És eb-
ben áll Diotimának a mi jelenlegi szempontunk szerinti jelentősége.
Egyébként a Platon műveiben nincsen sem női név, sem női vonatkozás.
Egyedül élt és egyedül halt meg, Windelbald szerint csakis a filozófiát
szeretve, amely számára pótolta a családot, amelyet megalapítani elfe-
lejtett.

Jóval több az életközelség, életmelegség, tanítványának Aris-
totelesnek a biográfiájában. Volt családja, rabszolgái, vagyona, laborato-
riuma, - mert nemcsak nagy filozófus, de nagy természettudós is volt -
könyvtára, amelynek az ő halála után való sorsáról és felhasználásáról
részletesen gondoskodott. Ismeretes, hogy amidőn Nagy Sándor halála
323-ban bekövetkezett, Athénben Demostenes vezetésével a makedonellenes
párt került uralomra és Aristotelesnek Chalkisba, Euboia szigetére kel-
let menekülnie. Itt Aristoteles anyjának családi birtoka volt s Aris-
toteles haláláig itt tartózkodott. Sajnos, ez nagyon hamar, egy évvel.
Nagy Sándor ~~xxx~~ halála után, bekövetkezett. Ugy látszik Aristoteles é-
~~xxxxxxxiáxxküzksiségét~~

rezte a halál közeledését, mert Chalkisból részletesen végrendekezett. Kiskoru leánya, Pythias számára férjet választ Nikanor személyében - Aristoteles elhalt gyámjának a fia, akit Aristoteles később fiává fogadott - aki akkor nagyjövőjű katonatiszt volt. Kéri továbbá Aristoteles a végrendeletében, hogy édesanyjának, Déméternek, Nemeában - "Nagy másutt, ahol ez megfelelőnek látszik" - szobrot emeljenek és a leányával egy nevet viselő, régen elhalt feleségének holttestét az ő halála után exhumálják és velük közös sirba temessék. "Ahol majd az én sirom lesz, oda temessék el Pythias kiásott csontjait is, ahogyan ezt egykor ő maga kívánta."

Aristoteles halálával a görög filozófia klasszikus kora lezárul s következik az a kor, amelyet a benne érvényre jutó sokféle keleti hatás miatt nem görög, hanem csak görögös, hellénisztikus korszaknak szokás nevezni. E kor legfőbb filozófiai iskolái - Platon és Aristoteles tanainak tovább folytatásán kívül - a cinizmus, epikureizmus és a Stoa. Ezekben az iskolákban az élet szempontjai uralkodnak a tiszta theoretikus érdeklődés felett s a filozófia tudománya lassanként életművészetté, világnézetté válik. Amennyiben tehát igaz az a feltevés, hogy a női psziché közelebb áll az élethez, a cselekvéshez és általában a praktikumhoz, akkor egyuttal meg van magyarázva az a tény is: miért találunk a hellénisztikus kor iskoláiban több női nevet - s bizonyosan több szereplőt is - mint a klasszikus korszakban.

A kutyáról nevezett iskola [cinizmus] bölcselei a nép legalsó rétegeiből rekrutálódtak, főként rabszolgákból. Ezek természetesen lenéztek azt a társadalmat, amely viszont nem fogadta be őket. Nem tudományos értékű filozófiai tanról van itt szó, hanem új életideál érdekében kifejtett propagandáról. A propaganda formája a cinikus prédikáció, vagy amint e korban nevezték: a diatribé. Emellett propagálják az élet-eszményt azzal, hogy azt életükkel, tetteikkel megvalósítják. Ez az utóbbi volt pl. sinopei Diogenes módszere. Az ő segitőtársa: Krates, egy lelkes ifju, aki "mint jó démon" járt ki s be a házakba, a lékek nevelője és gyógyítójaként. E szociális munkájával Krates fölöttébb megnyerte egy fiatal nőnek, Hipparchiának a tetszését, aki tulajdonképpen Krates egy cinikus barátjának, Metroklesnek a nővére volt. Metrokles és Hipparchia a Trákia déli partján fekvő Maronei városból származtak. Hipparchiának Krateshez és Kratesen keresztül a cinizmushoz való viszonyáról Diogenes Laertiosnál ezeket olvassuk: "Annyira rajongott Krates ~~tanaiért~~ tanaiért és életmódjáért, hogy kérői minden ajánlatával szemben érzéketlennek bizonyult. Nem törődött vagyonukkal, előkelő származásukkal, szépségükkel. Ő szivvel lélekkel Kratesé volt. Meg is fenyegette a szülőit, hogy öngyilkos lesz, ha nem adják hozzá. Krates a szülők megkérték, hogy próbálja meg a leányt szándékától eltéríteni s ő valóban mindent elkövetett

elkövetett. Végül is, hogy mindez nem járt sikerrel, Krates felkelt, a leány lábaihoz lerakta mindazt, amit magán viselt és így szólt: "Íme itt áll a vőlegényed, ez az egész vagyona, eszerint határozzál, "mert - mint mondá - semmi esetre sem kötne vele házasságot, ha a leány nem osztoznék teljesen az ő életmódjában." A leány hamarosan határozott: felvette ugyanazt a ruhát, amelyet Krates viselt, vele járt-kelt s résztvett a közös étkezéseken. Így résztvett egyszer Lysimachosnál egy lakónám, ahol az u.n. istentagadó Theodorost a következő sophizmával győzte le: Amit Theodoros tesz, anélkül, hogy helytelenséget követne el, azt Hipparchia is megteheti helytelenség elkövetésének a veszélye nélkül. Theodoros pedig nem követ el helytelenséget, amikor önmagát veri, tehát ezt vele Hipparchia is megteheti. Theodoros ezekre a szavakra nem válaszolt, hanem levetette a ruháját. De Hipparchia ettől se meg nem ijedt, se zavarba nem jött, mint ez különben a nők szokása. És amikor - Euripidest idézve - Theodoros ezt mondotta neki: "Ki ez a nő, aki elhagyta a szövőszéket?" / Bacch. 1228/, Hipparchia ezt felelte neki: "Én vagyok az a nő Theodoros, de talán csak nem gondold, hogy magának kért okoztam azzal, hogy a szövőszék mellett töltendő időt lelkem alapos kiképzésére fordítottam?" Még sok ilyen és ehhez hasonló mondás maradt fenn attól a filozófus-asszonytól.

Mint már említettük, az újplatonizmus történetében is találkozunk női nevekkel. Itt kell megemlíteni, hogy Plotinos Rómában egy Gemina nevű özvegyasszony házában lakott, aki minden vagyonát a filozófus rendelkezésére bocsátotta. Ezt Plotinos úgy használta fel, hogy idelelepítette azokat az árva gyermekeket, akiket a szülők az ő gondjaira bízta. Ugyancsak e házában tartották Plotinos és tanítványai szokásos filozófiai összejöveteleiket. Plotinos barátja és tanítványai között voltak orvosok, szenátorok, államfárfiak, költők, rétorok és a szó szoros értelmében vett filozófusok. De ezeken felül megjelent a mester előadásain az akkor uralkodó Gallienus császár és - utoljára, de nem utolsó sorban - a császár felesége: Salonina császárné is. Hogy a császárnét mi érdekelte Plotinos előadásaiban, a metafizikai problémák vagy pedig a Plotinos által hirdetett és tervezett hellén erkölcsi és világnézeti ujjáébredés - ezt ma már nem lehet megállapítani. A szöveg, amely idevonatkozóan Porphyrios tökéletesen megbízható Plotinos -életrajzában található a következő: "Különösképen becsülték és tisztelték Plotinost Gallienus császár és Salonina császárné. Ezeknek / tehát nem ennek, vagyis csak a császárnét / a barátságát akarta Plotinos felhasználni arra, hogy egy Campaniában romokban heverő filozófus-várost újraépítesse." Itt folytatódik a campaniai "pedagógiai provincia" tervének a leírása, de a császárné neve többé az egész életrajzban nem szerepel.

Plotinosnak 270-ben bekövetkezett halála után tanítványak, Porphyrios vette át a római újplatonikus iskola vezetését. Az ő életében és műveiben is találunk női nevet. Porphyrios ugyanis élete végén / kb. 68-70 éves lehetett / nőül vette egy elhunyt barátjának özvegyét, Marcellát, hogy így az elhunyt 7 gyermekének hellén szellemben való felnevelését biztosítsa. Plotinos és Porphyrios is egész életükön át teljes abstinenciát és coelibátust hirdettek, ezért az öreg filozófus házassága nagy feltűnést keltett barátai körében. Az iskola tagjai egyenesen haragudtak ár elvszegése miatt s állítólag még Porphyrios élete is veszedelemben forgott. Tíz havi házasság után el is kellett hagynia nemcsak Marcellát, de még Rómát is. Felesége, aki különben is gyenge, beteges asszony volt, ^{mint} úgy látszik nagyon kétségbe volt esve távozása miatt annak embernek, "aki számomra egyszerre volt atya, férj, család és haza". Igen bánatos leveleket írhatott Porphyriosnak, aki ezekre egy hosszú, határozottan a nyilvánosságnak szánt levéllel válaszolt. Ennek a bevezető részében elmondja házassága indokait. Nem érdekből, nem érzékiségből nősült írja, hanem mert Marcellát igen megsajnálta. Úgy látszik, hogy Marcellát keresztény szomszédsága meg akarta téríteni Porphyrios távolléte alatt, mert férje a legmélyebb vallásos meggyőződés hangján kéri őt, hogy a hellén filozófia elveihez, eszményeihez mindig hű maradjon. Mit törődik Marcella azzal, merre jár Porphyriosnak a teste, helyesebben az árnyéka, ha tudja azt, hogy ~~meg~~ férje gondolatai mindig körülötte vannak és küzdelmeiben támogatni igyekezzenek őt. A levél a továbbiakban összegezve adja az öreg filozófus - Porphyrios e levél írásakor közel 70 esztendősen lehetett - erkölcsi világnézetét, amely egyúttal az egész akkori hellén kultúrával vallás-erkölcsi álláspontja volt.

Még egy görög asszony nevével találkozunk az újplatonizmus, sőt az egész görög filozófia utolsó fejezetében s ez Hypatiáé, aki maga is filozófus volt. Sajnos az életéről - amelyet egy nagyszerű regényben az angol Kingsley próbált meg rekonstruálni - nem sokat tudunk. E-egyedül tragikus halálának az évszáma biztos: 415 Kr.u. Hypatia az alexandriai főiskolán a platoni filozófiát adta elő, de atyjától, Theontól hajlamot és gazdag könyvtárat örökölt a matematika műveléséhez is. Hypatia néhány csillagászati és matematikai munkájának a neve ismeretes. Az ő tanítványa volt a kyrenei Synesius, akit 411-ben ptolemaisi püspökké választottak. Hypatia úgy halt meg, hogy a város csőcseléke a régi vallással azonosított régi kultúra elleni dühében Hypatiát ^{a római államra mellőzött} széttépte. Az utolsó görög filozófus - aki nő volt - mártirhalált halt a görög filozófiáért.

